

NOVE KNJIGE***

Wolfgang Buchwald-Armin Hohlweg-Otto Prinz: REČNIK GRČKIH I LATINSKIH PISACA ANTIKE I SREDNJEG VEKA/ Tuskulum leksikon. Preveo Albin Vilhar. „Vuk Karadžić“, Beograd, 1984, 516. str.

152

U sveopćem nedostatku leksikona koji bi sustavno obrađivali cjelinu antičkog svijeta, a napose u nedostatku leksikona koji bi nam predočavali obim antičkog duhovnog stvaranja (ovdje se izuzimaju mitološki rječnici kojih se nekoliko pojavilo u posljednjih petnaestak godina), dakle u takvu praznom prostoru pojavio se prijevod Tusculum-leksikona koji sadržava najvažnije grčke i latinske pisce antike i srednjeg vijeka.

O samom leksikonu teško da se može nešto novo reći: znamo da potječe iz sredine u kojoj se nauci o klasičnoj starini već stoljećima posvećuje izuzetna pažnja, u kojoj djeluje velik broj vrsnih stručnjaka i koja se može pohvaliti najsolidnijom tradicijom i na području istraživanja i na području sintetiziranja istraženog, kao i na području leksikografske obrade goleme građe o antici. Stoga je već samo to garancija da će djelo, koje se u tim okolnostima pojavljuje kod ovako ozbiljnog izdavača (Ernst Heimeran Verlag) koji nije bez

iskustva u izdavanju klasičnih autora i kritičke literature, biti u najmanju ruku solidan priručnik. I uistinu, tako ga u predgovoru njemačkom izdanju (str. 5–7) i predstavlja njegov izdavač. Prema njegovim riječima „...Sam rečnik treba korisniku da posluži kao putokaz koji će ga pouzdano usmeriti na pravi put i koji će mu i dalje pomagati.“ Iz perspektive njemačkog izdavača ovo je posve jasno. „Usmjeriti na put“ znači dati konciznu obavijest koja će korisnika uputiti na više nego obilnu literaturu koja postoji na njemačkom jeziku. Što to znači kad govorimo o prijevodu tog leksikona, o tome ćemo pokušati razmisliti malo kasnije. Dakle, izdavač svrstava svoj Tusculum-leksikon u djela koja su svojevrsan orijentir, putokaz. Bez ikakve sumnje, ovaj leksikon to i jest.

Gradivo obuhvaćeno leksikonom vrlo je veliko. Svjesni svih posljedica svojega cilja, priređivači su morali bitno ograničiti broj uvrštenih autora, dotaknuti samo vrhove književne produkcije. Pri tome je otpao velik broj anonimnih djela, ali je uvršten uistinu velik broj pisaca iz kasnijih razdoblja, srednjeg vijeka i humanizma. I napokon, autori su, prema *Predgovoru*, vodili računa „o tome da se uzmu u obzir sve evropske zemlje...“, pa bi i u tome pogledu leksikon morao zadovoljiti i naše korisnike.

Razgledajmo sad malo pomnije tri spomenute točke u kojima, čini nam se, ovaj leksikon i našem korisniku treba da posluži kao pomagalo. Prva je točka koju razmatramo uloga leksikona kao putokaza za dalji rad. Napomenuli smo da je sa satajalista njemačkog izdavača ta uloga neprijeporna. No u nas ta je funkcija bespredmetna! Na što može uputiti ovaj leksikon kao putokaz? Gdje su izdanja originala, gdje su prijevodi, gdje je kritička literatura? Čelica Milovanović, priređivač ovog prijevoda, u vrlo korektno pisanom kratkom uvodu *Čitaocu ovog rečnika*, pokušala je taj evidentan manjak popraviti navođenjem najvažnijih priručnika kojima se naš čitalac može obratiti. No i najdobronamjerniji čitalac upitat će se nakon toga: čemu nam leksikon ako dalje podatke vadimo iz pregleda književnosti? Svatko i sam zna da su takvi pregledi obično praćeni indeksima u kojima se relativno lako nalaze pojedini pisci. S tog stajališta ovaj je leksikon nepotreban, bar na području antičkih pisaca, gdje raspoložemo sa desetak pregleda književnosti u kojima se mogu naći svi potrebni podaci koje ovaj leksikon sadržava. Čelica Milovanović nije nas uputila ni na jednu bitnu studiju, ni na koji drugi bitan izvor podataka. (Navedimo kao kuriozum da nije spomenula ni časopis *Latina et Graeca*, koji uz spomenutu *Živu antiku*, već preko jedne decenije jest izvor podataka. Bar preko bibliografije koju objavljuje.) Dakle, u ovoj je točki prijevod Tusculum-leksikona promašio. Ipak, recimo *bona fide* da je za veći broj autora srednjeg vijeka i humanizma ovaj leksikon, možda, prva informacija (za neke, na žalost, i posljednja!). Ali, u tom je slučaju trebalo posegnuti za nekim opsežnijim i temeljitijim leksikonom, ako je bilo potrebno takvo djelo prevoditi. Izbor Tusculum-leksikona u tom pogledu nije najsretniji. Kad govorimo o izboru pisaca, već smo rekli da su najbolje prošli la-

tinski pisci kasnijih razdoblja i bizantski pisci. Čini nam se da se to dogodilo nauštrb antičkim autorima. Jasno je da broj pisaca u kasnijim razdobljima nadmašuje antičke autore (već zbog same činjenice da su im se djela sačuvala iz objektivnih razloga), no veliko se pitanje postavlja u njihovu kvalitativnom udjelu i značenju u odnosu prema antičkim autorima. Dakako, njemačko izdanje neće izazvati u tom pogledu nikakve nedoumice, jer postoji velik broj specijaliziranih leksikona i drugih izvora. No hoće li se u tome snaći naš korisnik koji o tome gotovo da ne zna ništa? Razmotrimo, napokon, i treću točku. Srednjovjekovni i humanistički pisci trebalo bi da budu iz svih evropskih područja. Je li tako? Već površnim pregledom lako je ustanoviti da je odično zastupljen korpus latinista zapadne Evrope. Kad je o istočnoj Evropi riječ, nastaju znatni problemi. Ona djela koja su se našla uvrštena u značajne kolekcije dobila su mjesto u leksikonu, dok od drugih pisaca nema ni spomena. Odustvo hrvatskih latinista je potpuno. No ne treba se tome ni čuditi. Prijevod je napravljen prema izdanju Tusculum-leksikona iz 1963. (1) godine kad još nije bila štampana fundamentalna knjiga *Hrvatski latinisti* (priredili V. Gortan i V. Vratović, Zagreb, Matica hrvatska 1969), a i istraživanja našeg latinista nisu još imala onaj neophodni međunarodni odjek. Sve to pak ponovo upozorava na to da je izbor Tusculum-leksikona (i to tako zastarjelog izdanja) za prevodjenje i objavljivanje potpuni promašaj. Ublažimo, ipak, malo ovu tvrdnju napomenom da je Čelica Milovanović u spomenutom uvodu navela *Hrvatske latiniste* kao neophodnu literaturu koju će naš čitalac morati konzultirati. U svakom slučaju moramo napomenuti, a to proizlazi iz analize prethodnih triju točaka, izdavanje prijevoda Tusculum-leksikona ne rješava nijedan aktualan problem rada u

153

području nauke o antici. Razmatrajući ga s tog aspekta smatramo njegovo pojavljivanje u nas promašenim. Zapišimo se još nešto: zar u našoj sredini ne postoje dovoljne snage da se napravi solidna, obuhvatna i adekvatna kompilacija? Nije li izdavač objavljivanjem ovog leksikona učinio, zapravo, medvjedu uslugu nauci o antici? Naime, prevođenje ovakvih kompilacija obeshrabruje domaće autore, a sigurni smo da je stručnost kadrova u svim našim centrima već dovoljno visoka da omogućava samostalan rad na ovakvim projektima. Nije li bilo pametnije sredstva namijenjena izdavanju ovog prijevoda namijeniti izradi originalnih leksikona, to više što je ovaj leksikon već prevladan i, zapravo, zbog eksplozije istraživanja u posljednjih dvadesetak godina, zastario?

I završimo ovu negativnu recenziju onom poznatom da u svakom zlu ima nešto dobro. Nabrojat ćemo i ono dobro što iz ovog izdanja proizlazi: prvo, povećali smo broj priručnika i informacija kojima ćemo ubuduće raspolažati; drugo, evropski latinitet i bizantska književnost prvi su put ovako prezentirani našem čitaocu; treće, podaci u leksikonu popraćeni su i navođenjem najboljih izdanja originala, što predstavlja jedinu razinu koja ovom leksikonu (odnosno njegovu srpskohrvatskom prijevodu) daje opravdanje — s napomenom da je uvrštavanje i izdanja njemačkih prijevoda besmisleno! —, te, četvrto, ovaj leksikon pokazuje da interes za antiku ponovo raste i da su nam ovakvi priručnici potrebni. Nadamo se da će to poslužiti kao poticaj našim stručnjacima da se dadu na posao. O nekim projektima već smo čuli, a kako i sami znate, u svojem časopisu objavljujemo također leksikon antičkih autora. Nadajmo se da će na taj način objavljivanje prijevoda te vrste literature postati uskoro sasvim nepotrebno.

Zlatko Šešelj

SLOVNÍK LATINSKÝH SPISOVATELŮ. Zpracoval kolektiv autoru za vedení Evy Kutákové a Anežky Vidmanové. „Odeon“, Praha, 1984, 720 str.

Kako u ovom broju časopisa *Latina et Graeca* prikazujemo već jedan leksikon, evo nas pred još jednim leksikografskim djelom, ovaj put pred *Rječnikom latinskih pisaca* koji se pojavio 1984. u praškoj izdavačkoj kući Odeon u okviru opsežne kolekcije *Rječnici pisaca* (u kojoj se već pojavilo četrnaest rječnika). Budući da ovaj rječnik zadire u područje što ga tretira časopis *Latina et Graeca*, smatrali smo korisnim da pogledamo i iskustva koja imaju stručnjaci iz zemalja sa sličnom tradicijom i sa sličnim problemima u nauci o antici kao što je to u nas. U tom će nam pogledu ovo iskustvo kolega iz Čehoslovačke biti u mnogo čemu poučno.

Rječnik obuhvaća oko 1300 članaka (bez referencija) o piscima koji su pisali latinski u rasponu od gotovo dva i po milenija. Obuhvaćeni su, dakle, antički autori (rimski književnost), te latinisti srednjega vijeka, humanizma, baroka i novovjekski latinisti. U ovoj su grupi latinisti 19. stoljeća.

Rječničkom dijelu prethodi opsežna uvodna studija koja, uz neophodnu sažetost i shematičnost, uvodi korisnika u cjelinu razvoja i toka kako rimske antičke književnosti tako i latinističke književnosti sve do naših dana. Uvodna je studija podijeljena na četiri poglavlja: *Latinska literatura u starom vijeku* (napisala Eva Kutáková), *Latinska literatura srednjega vijeka* (Anežka Vidmanová), *Humanistička i barokna literatura* (Dana Martínková), te *Novolatinska literatura* (Jan Šprinc). Razvoj literature pojedinog doba prate autori u kronološkom slijedu, razlučujući u svakom razdoblju i glavne književne vrste i okupljajući oko njih promi-

nentne stvaraoce. Književnost kasnijih razdoblja (nakon propasti antike) unosi u zadanu shemu još i element nacionalnih dioba u Evropi.

Leksikonska obrada slijedi ustaljene standarde ovakvih izdanja. Biografski i bibliografski su podaci, ipak, kod značajnih autora prošireni i osvrtom na bitne aspekte njihova djelovanja, kao i sažetim prikazima estetskih, filozofskih, političkih i drugih komponenata pojedinih djela.

Posebnu vrijednost ovog leksikona predstavlja bibliografija izdanja originalnih tekstova koja je dodana svakom članku. U tim se bibliografskim dijelovima nalaze vrijedni podaci o kritičkim izdanjima pojedinih pisaca, o izdanjima pojedinih djela, o izdanjima u različitim kolekcijama, a katkad su donijeti i podaci o prijevodima ili o kritičkoj literaturi u Čehoslovačkoj. Korpus leksikona popraćen je važnim dopunskim tekstovima (popisom kratica, popisom kratica autora priloga u leksikonu, popisom kratica najznačajnijih izdanja, prijevoda, časopisa, zbornika i kritičke literature), kao i vrlo vrijednim kronološkim tablicama rimske književnosti. Vrlo opsežna je i navedena bibliografija koja pokazuje da autorima nije promaklo gotovo ništa bitno što se na ovom području mora uzeti u obzir.

Ovaj sažeti prikaz jednog tako vrijednog izdanja izrađenog na zavidnoj stručnoj razini ne može ni izdaleka obuhvatiti sve zanimljive aspekte djela, već treba da bude prva informacija o samome djelu.

Pa ipak, možemo se i moramo zapitati u kojoj je mjeri ovaj *Rječnik latinskih autora* obuhvatio i hrvatske latiniste, na čemu treba da se posebno zadržimo. Napomenimo odmah da je priređivačima ovog *Rječnika* nedostajao naj-

važniji priručnik koji se pojavio u nas, *Hrvatski latinisti* (priredili V. Gortan i V. Vratović), tako da nas se već ovaj podatak mora neugodno dojmiti. No ipak se u leksikonu nalazi jedan broj hrvatskih latinista koji su uvršteni iz drugih izvora (jedan je od njih i edicija hrvatskih latinista u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba, a drugi časopis *Živa antika* — s pogrešno navedenim mjestom izdavanja, Zagreb umjesto Skopje). Uvršteni su Fran Trankvil Andreis, Matija Andreis, Ilija Crijević, Ludovik Crijević, Jakov Baničević, Dudić, Božičević Natalis, Česmički, Marulić, Petrić, Petančić, Pribojević, Pucić, Smerdel (!), Šišgorić, Vitez i Antun Vrančić. Daka, već se na prvi pogled vidi odsustvo nekih značajnijih imena, dok upada u oči uvrštavanje Tona Smerdela (kao jedinog predstavnika novovjekog latinisteta). No i unutar ovih imena i osoba postoji kolebanje u određivanju pripadnosti pojedinih stvaralaca. Tako je Ivan Vitez predstavljen kao mađarski humanist (bez i najmanje opaske o njegovu porijeklu), a Petar Pavao Vergerije kao talijanski. No od ovoga je još opasnije svrstavanje Andreisa (oba), Baničevića, Božičevića, Petrića i Petančića u „dalmatinske latiniste“, a Pucića u „dubrovačke“, jer se na taj način, posve besmisleno, odvajaju od hrvatskih latinista. Kakav je to apsurd, najbolje pokazuje Božičević za koga je navedeno da je bio prijatelj Marka Marulića i, dok je on sam „dalmatinski latinist“, njegov prijatelj Marulić je „hrvatski latinist“! U ovoj je zbrci vjerojatan uzrok raznolikost izvora, pa kad su korištena izdanja JAZU ili podaci iz *Žive antike*, tada je riječ o hrvatskim latinistima (osim kod Pucića kod kojeg je korišten izvor iz 1915. — Körblerov članak iz *Grade za povijest književnosti hrvatske*), dok su kod onih autora koji su prenijeti iz drugih izvora vjerojatno preuzeti podaci bez dublje analize, pa su pisci postali „dal-

matinski", a kako smo vidjeli i „mardarski i talijanski latinisti“.

No bez obzira na ova odstupanja od onog što bismo mi sami željeli da vidimo u leksikonima latinskih pisaca u drugih naroda, treba ipak reći da je, usprkos relativno malenu broju uvrštenih autora, ipak napravljen korak prema, da tako kažemo, stavljanju stvari na svoje mjesto. Nadamo se da će buduća izdanja ovog *Rječnika* ispraviti propušteno.

Treba na kraju reći da su naše kolege u Čehoslovačkoj ovim *Rječnikom* napravili ono što nama tek predstoji i da su taj posao obavili vrlo dobro, donijeli

velik broj obavijesti koje se često ne zaustavljaju na suhoparnoj bio-bibliografiji, već teže za tim da osvijetle pisca i njegovo djelo s različitih strana. Napomenimo da se 1975. godine u istoj kolekciji pojavio i *Rječnik grčkih pisaca* (antičkih, bizantskih i novogrčkih), te da je ovim *Rječnikom latinskih pisaca* zaokružen korpus antičke književnosti te književnosti koje su na njoj neposredno nastale. Dodajmo onima koje to zanima: godine 1979. objavljen je i *Rječnik pisaca Jugoslavije* u kojima se nalaze i članci o hrvatskim latinistima.

Zlatko Šešelj

*** I ČASOPISI

Dubrovnik 24/1984.

Vrlo agilni godišnjak *Dubrovnik*, koji se razvija u doista neobičnim prilikama za našu periodiku, i u ovom se broju može pohvaliti nekolicinom članaka koji po svojem dosegu pripadaju značajnijim ostvarenjima svoje vrste u nas. Kako je dubrovačka prošlost neiscrpan izvor zanimljivih tema (a i dubrovačka sadašnjost, dakako, ali nas ona ovog časa ne zanima), to autorima ostaje uistinu široko polje rada. Na tom polju nalazi se, jasno, i velik broj tema koje su relevantne za naš kut gledanja, dakle osvrću se na antičko nasljeđe koje je vjekovima gajeno u gradu podno Srđa.

Među mnoštvom zanimljivih studija, članaka, polemika, bilježaka i prikaza treba izdvojiti dvije studije, *Obnovitelj našeg grada i slobode* Stjepana Krasića i *Albije Tibul (rimski pjesnik) u prepjevima Đure Hidže Dubrovčanina (1752–1833)* Željka Puratića. I jedna i druga studija imaju obljetnički karakter, jer je Stjepan Krasić poduzeo da prikaže djelovanje jednog od najznamenitijih dubrovačkih intelektualaca i političara, Stjepana Gradića (1613–1683), o 300. godišnjici smrti, dok je druga studija prigoda da se podsjetimo na 150. godišnjicu smrti dubrovačkog liječnika i književnika Đure Hidže. No, ni jedna ni druga studija ne staje na tom svom prigodnom pojavljivanju: obljetnice su iskorištene da bi se osvijetlili neki elementi djelovanja dvaju značajnih intelektualaca, kojima je Dubrovačke Re-

publika uistinu obilovala. No pođimo redom.

Krasićeva studija naslovljena je jednom izrekom koja je Stjepanu Gradiću dodijeljena kao nenamjeran, ali najdragocjeniji poklon stanovnika rodnoga grada. Diveći se, naime, neopisivu trudu što ga je Gradić uložio u napredak domovine nakon katastrofalnog potresa u Dubrovniku 1667, Nikola Gučetić Rafov nazvao ga je „obnoviteljem našeg grada i slobode“. U tih je nekoliko riječi sažeo glavne rezultate Gradićeva djelovanja. Sad nam Stjepan Krasić rekonstruira Gradićev *curriculum vitae* iz kojeg doznajemo što je sve, na kojem mjestu i uz kakav napor Gradić poduzimao da domovinu na samrti nakon potresa podupre svojim snagama. Krasićeva je studija u tom pogledu neobično temeljita. Pa iako nema dubinu monografije, možemo mirno reći da je osnovna linija u kojoj treba upoznati Gradićev život izložena u cjelini. I premda je autor u prvi plan svoje studije istakao političko djelovanje Stjepana Gradića, pa je njegov izuzetan znanstveni, književni i kulturni rad ostao sasvim u sjeni (a Gradić je autor gotovo stotine djela s raznih područja nauke i umjetnosti!), ova studija ne smije proći neprimijećena od proučavatelja dubrovačke povijesti.

Druga studija upoznaje nas s bogatom prevodilačkom aktivnošću dubrovačkog liječnika, književnika i kulturnog radnika Đura Hidže. Hidža je prevodio gotovo sve najpoznatije rimske pjesni-

ke, a prevodio je i s grčkog jezika. Ispod njegova pera Vergilije, Ovidije, Horacije, Propertije, Tibul, Katul, pa grčki epigramatičari, postajali su domaćim pjesnicima i to ne samo u metaforičkom smislu, već ih je Hidža svojim postupkom prevodenja zapravo inkorporirao u višestoljetnu tradiciju dubrovačkog pjesništva služeći se jezikom, stihom, ritmom i simbolikom tog pjesništva. Ta je karakteristika vidljiva i u ovim prepjevima, to više što im prethodi kraći uvodni dio studije u kojem je Željko Puratić, jedan od naših najmarljivijih „otimača zaboravu djela hrvatske književnosti“, objasnio sve elemente važne za ulazak u svijet Hidžinog „prepjevavanja“. U ostalim dijelovima studije Puratić analizira,

stupanj po stupanj, dio po dio, različite aspekte Hidžina prevodilačkog postupka, daje mnogobrojne primjere iz kojih se taj postupak jasno razaznaje i, napokon, brojnim napomenama upućuje čitaoca u zanimljiva pitanja koja Hidžin postupak predstavlja.

Ove dvije studije, zaključimo na kraju, još su jedan značajan doprinos rastu naših spoznaja o recepciji antike na našem tlu i približuju nas za još jedan korak cjelovitu pogledu na tu recepciju. Nadajmo se da će taj cjelovit pogled biti izložen u dostojnu obliku jedne monografije. Taj trenutak očekujemo s nestrpljenjem.

Zlatko Šešelj

NOVO!

Nakon kraćeg prekida ponovo pred vama knjige Biblioteke „Latina et Graeca“!

VEĆ JE OBJAVLJENA

knjižica iz serije LIBELLUS

- (1) **RIMSKI CVJETOVI/FLORES ROMANI**
– antologija rimske poezije –
u izboru i prepjevu
Dubravka Škiljana

Knjiga je malog formata (9x7 cm) i prava je poslastica za sve bibliofile i ljubitelje književnosti! Cijena 500,00 din.

PRED IZLASKOM IZ TISKA

je knjiga iz serije BIBLIOTEKA LATINA ET GRAECA

- (2) **ARISTOFAN: PTICE**
– dvojezično izdanje s iscrpnim komentarom –
u prijevodu Mladena Škiljana

Pretplatna cijena 700,00 din

- (3) U seriji posebnih izdanja objavljujemo i kratak pregled latinske gramatike pod nazivom **GRAMMATICA BREVIS LINGVAE LATINAE** po cijeni od 390,00 din.

Oba će izdanja izaći iz tiska početkom studenog 1985.

NARUDŽBENICA

Ovime neopozivo naručujem:

I) knjigu FLORES ROMANI/RIMSKI CVJETOVI

II) pretplaćujem se na izdanje pod brojem:

po komada

Naručene ću knjige uplatiti SDK uplatnicom na žiro račun
30101-678-51238 sa naznakom za LATINA ET GRAECA.

.....
(ime i prezime)

(potpis)

.....
(adresa)

(broj osobne karte)